**IZMEĐU TEORIJE I INTERPRETACIJE: ZAMKE NA
ZNAČENJSKIM PUTEVIMA KNJIŽEVNE KOMUNIKACIJE**
(VESNA VUKIĆEVIĆ JANKOVIĆ: *IZAZOVI SAVREMENIH
KNJIŽEVNOTEORIJSKIH PERSPEKTIVA*, FILOLOŠKI FAKULTET – NIKŠIĆ,
2018)

Muris Bajramović, Univerzitet u Zenici

10.31902/fli.28.2019.17

Vesna Vukićević Janković spada u grupu teoretičarki i historičarki književnosti (ne samo crnogorske) koje na savremen način (iš)čita(va)ju književnost, pa i kulturu. Njena knjiga *Izazovi savremenih književnoteorijskih perspektiva* to samo potvrđuje. U deset cjelina, koje povezuje minuciozan pristup iz ugla savremenih književnih teorija, kulturalnih studija, poststrukturalističkih pristupa tekstu, Vukićević-Janković pokazuje široko polje pristupanju umjetnosti, kulturi u cjelini, ali tekstovima drugih književnosti. Pri tome, sasvim postmodernistički, otvorena su vrata za brojna tumačenja, s jedne strane, ali i dijalog sa kritičkim diskurzom ove knjige, s druge strane. Tako ova knjiga funkcionira trodimenzionalno: na prvi pogled to je deset studija o crnogorskoj književnosti, (ali i drugim književnostima), na drugi pogled (tj. čitanje) to je knjiga koja otvara mogućnosti različitih tipova čitanja i na taj način pokazuje mladim istraživačima određene putokaze, i na treći pogled (ali ne i konačno čitanje) ona učestvuje u konstruiranju književne historije u perspektivama savremenih pristupanja književnosti, tako da se ova tri aspekta u svakom od deset ponuđenih tekstova može različito pristupiti i može se različito sa njima dijalogizirati. Na početku, to nam sugerira i sama autorica: *Knjiga ne nudi pregled metoda koje se primjenjuju u analizi književnih tekstova, već nastoji da osvijetli određene mogućnosti za njihovo tumačenje*. I to je polazišna osnova koja je jako bitna. U posljednje vrijeme kritika je „kontaminirana“ savremenom teorijom. Kritičar se uvijek nalazi na skliskom terenu da teorija „proguta“ kritiku. Vesna Vukićević-Janković izmiče takvom načinu čitanja i pokazuje kako su teorije tek alat u rukama kritičara, koji se da primijeniti i na neknjiževne tekstove, ali i na umjetnost općenito. Čini nam se da je cjelokupna knjiga osmišljena kao jedan poziv za naučni dijalog, u kojem se pokazuje da su značenja uvijek *otvorena* i podložna promjenama, kao uostalom i identitet. Zatvoriti identitet u unaprijed određene granice znači unaprijed izgubiti sebe i svoj bitak. Ova knjiga nam pokazuje upravo suprotno, to je jedan otvoreni dijalog, i to dijalog unutar južnoslavenske interliterarne zajednice, pa će se u knjizi, osim crnogorskih, naći i tekstovi iz bosanskohercegovačke, ali i srpske književnosti.

Autorica pokazuje na koji način se, iz savremenih teorijskih i književnoteorijskih perspektiva mogu čitati tekstovi koji ne pripadaju savremenoj književnosti. Na to nam Vesna Vukičević Janković na početku skreće pažnju: *Ponudjeni modeli istraživanja značajni su kao putokazi sa aspekta osavremenjivanja pristupa samom književnom tekstu, ali i sa ciljem sagledavanja značenjskog bogatstva i idejne slojevitosti odabranih tekstova južnoslovenskog književnog stvaralaštva*. Upravo od tog momenta, polazišne tačke, ili žiže, moguće je čitati književnu kritiku na specifičan način, dati joj novi zamah u književnoj historiji pojedine književnosti, ali i kulture, ali i dovesti je u vezu sa procesima i pojavama u susjednim književnostima i kulturama. Dakle, ovakav način čitanja je samo jedan od mogućih načina, nikako konačan i zatvoren.

Već u prvom tekstu *Lik blažene Ozane kotorske kao kulturalnomemorijski kod* autorica daje pregled renesanse književnosti crnogorskog primorja. Međutim, autorica jednom renesansnom tekstu, za koji bismo pomislili da je „iscrpljen“ u dosadašnjim čitanjima, daje novi zamah i novu energiju, promatrajući ga iz perspektive kulturalne memorije. U temi Ozane kotorske se razmatra presjek strukturalističkih i poststrukturalističkih tumačenja književnosti, da bi se ukazalo na nove perspektive čitanja tekstova koje ne pripadaju poststrukturalističkom dobu. Tako autorica razmatra mjesto identiteta u presjecima religijskih uvjerenja, a koja su izvedena preko recepcije Lika blažene:

Sva predanja o blaženoj Ozani kotorskoj mogu se iščitavati i posmatrati kao jedinstven, mada višedimenzionalni, tekst koji u kontekstu savremenosti ponovo oživljava otkrivajući nove smislaone potencijale. Na primjeru ovog predanja vidimo kako „u slučajevima kada imamo posla s tekstovima koji su sačuvali kulturnu aktivnost, oni pokazuju sposobnost akumulacije informacija, to jest sposobnost pamćenja“ (Lotman 2004: 28). Iz ovakve kulturalnomemorijske matrice se i projektuju kulturološke poruke univerzalnog smisla. Zato je od velikog značaja istaći i ekumensku dimenziju ovog predanja, jer u dokumentu proglašenja Ozane za beatu – blaženu, navedeno je da je njeno poštovanje odobreno ne samo zbog njenog bogougodnog života, već i zbog njenog opredjeljenja da vlastitim primjerom ukaže na mogućnost jedinstva pravoslavnih i katoličkih hrišćana. (Vukičević-Janković 2018: 15)

Tako se tekstovi u konstruiranju lika blažene posmatraju kao mjesto interkulturalnog prožimanja barokne kulture, a takvi tekstovi postaju tekstovi kulture. Zato autorica zaključuje:

U tom pravcu, nameće se potreba za drugačijim pristupom književnom materijalu kao dijelu nacionalne baštine, koji ne samo da nosi vanvremene/svevremene vrijednosti, već zahvaljujući živom potencijalu doprinosi i otkrivanju bogatstva značenja koja su, inkorporirana u crnogorsku inter-

kulturalnomemorijsku matricu (svojevrsnu locus memoriae). (Vukićević-Janković 2018: 15)

Autorica nam tako, sasvim neočekivano i originalno povezuje *locus memoriae* sa konstrukcijom lika, a zatim pokazuje na koji način se realizira *smislaoni potencijal teksta*. Zapravo autorica nam ovdje pokazuje na koji način se mogu i takvi tekstovi čitati:

Možemo zaključiti da književnost jeste bitan element kulture, koji doprinosi procesu izgradnje identitetskih obrazaca, zahvaljujući prije svega sposobnosti projektovanja, akumulacije i re/interpretacije nacionalnih predstava, uvjerenja i vjerovanja. Zato nije neobično da se jedan umjetnički lik, koji je, po prirodi stvari, rezultat specifično oblikovane multikulturalne sredine (kakva je kotorska) identifikuje sa samim prostorom (dakle, postaje pulsirajući činilac spacijalne semantike). (Vukićević-Janković 2018: 17)

Na isti način autorica interpretira Njegoševu poeziju. Ona joj književnoteorijski pristupa iz brojnih aspekata. Odmah na početku čitamo:

Polivalentnost (polisemija) je svojstvo Njegoševog palimpsesta mitoloških, istorijskih, flososfskih, psiholoških, estetičkih i teoloških reminiscencija i načina simbolizacije. U okviru tumačenja Njegoševog poetskog opusa se, kao jedan od imperativa, postavlja čitanje tekstova njegovih pjesama na različitim nivoima, uz potrebu otkrivanja interferirajućih značenja sa onima koja čine zgusnuto simboličko tkanje spjeva Luča mikrokozma (1844), ali i dalje, kroz refleksiju poetske imaginacije kroz pjesnička ostvarenja koja su nastajala do kraja pjesnikovog života (1851). Odgonetanje zastupljenih kodova traži neprekidan tragalački napor usmjeren ka odgonetanju ukupno ostvarenog kao dinamične i promjenljive strukture, koja egzistira kao svojevrsni semantički kondenzator. Drugim riječima, učestalost pojedinih znakova i simbola u poetskom tkanju rezultira njihovom pojačanom arbitrarnošću, tako da njihovo istraživanje podrazumijeva značajan tragalački napor, čiji je cilj originalna i sveobuhvatna sinteza Njegoševog pjesmotvorenja. (Vukićević-Janković 2018: 24)

U poglavlju *Semantička disperzivnost u Njegoševoj poeziji* koji je gore citiran autorica ukazuje na mogućnosti neiscrpljivanja Njegoševih tekstova, u ovom slučaju poezije. Ona, iako je prošlo nekoliko stoljeća daje novi zamah ovoj poeziji, pokazujući njenu univerzalnost. Na taj način se Njegoš postavlja kao kanski pisac crnogorske književnosti ali i ključni autor crnogorske kulture. Prije temeljite interpretacije i semantičkog potencijala, dakle ponovno jednog polja za univerzalnu komunikaciju autorica zaključuje:

Put Njegoševih poetskih metamorfoza išao je procesom inicijacije, interakcije, transformacije i transfiguracije poetske ideje, tvoreći poetska

ostvarenja sa višeznačenjskom simbolikom, bilo da je ona oblikovana kroz disperzivnu poetsku projekciju, fiziofsk kontemplaciju ili originalno ispoljenu imaginaciju. (Vukićević-Janković 2018: 35)

Sve te promjene i metamorfoze u semantičkim polju tema i motiva Njegoševe poezije autorica analizira i dovodi u vezu sa savremenom literaturom o semantici. Na taj način ona nam ukazuje na to kako se Njegoševo djelo može iščitavati i izvan okvira njegove poetike, u susretanju sa savremenim književno-teorijskim zapletima, ali i mogućnostima novih čitanja, na što nam u zaključnim razmatranjima ukazuje:

Ovakav pristup Njegoševom pjesništvu ukazuje na sposobnost generiranja i transformisanja brojnih dodira i poetskih uticaja, koji su se u njegoševskom sistemu pjevanja i mišljenja uobličavali i tekli ka samosvojnoj poetskoj viziji, ali otvara semantički portal za dalju, konkretnu ili latentnu, intertekstualnu interferenciju sa brojnim proznim ostvarenjima crnogorske (ali i drugih južnoslovenskih) književnosti XX vijeka. (Vukićević-Janković 2018: 45)

U drugom radu *Kulturalnomemorijska matrica Njegoševog djela* samo se potvrđuju zaključci koje smo gore iznijeli. Vesna Vukićević-Janković nam pokazuje da je cjelokupna književnost dio jednog velikog sistema aleksandrijske biblioteke, u kojem se dijalog može voditi i sinhronijski i dijahronijski, koristeći se savremenim književnoteorijskim metodama. S druge strane ona pokazuje da je derridijanski povratak tekstu, kao i postrukturalistički pluralistički svijet teorije, zatim kulturalni zaokret, a na kraju i ontološki konstruktivizam, jedno široko polje u kojem se mogu izučavati i tekstovi nastajali prije moderne i postmoderne, prije strukturalizma i poststrukturalizma. Pri tome, ona vodi računa na to da je njena misao argumentirana i izvedljiva na tim tekstovima. Na taj način se otvaraju brojni komunikacijski kanali, koji u svojim kontekstualnim, ali i podkontekstualnim značenjima ne mogu i ne smiju ostati zatvoreni samo unutar vlastite kulture. Autorica nam pokazuje na koji način kanonski, ali i nekakonski tekstovi učestvuju u toj komunikaciji. Zato je bilo nužno posegnuti za savremenim tumačenjima književnosti, ili sa izazovima savremenih književnih perspektiva, u kojima se mogućnosti čitanja teksta svakim danim pluralizuju. Autorica ovdje daje samo jedan od vidova te pluralizacije, svoje viđenje i svoje mišljenje. Tako u navedenom tekstu čitamo:

Ne smijemo zanemariti činjenicu da književni 'tekstovi ne govore o kulturi kojoj pripadaju, već predstavljaju tekstove kulture' (Greenblatt 1995: 572-573), odnosno da, po svojoj prirodi, oblikuju snažnu kulturalnomemorijsku matricu, a time projektuju i društvene vrijednosti i očekivanja. Upravo, u ovom književnokritičkom fokusu obuhvaćeno je umjetničko ostvareno

kao nešto što je istovremeno konkretna jezička struktura, ali i književni prostor koji apsorbira sve spoljašnje, pa i društveno-političke, elemente u koherentnu cjelinu. U okviru takve cjeline konstituiše se specifično oblikovano jezgro egzistencije i esencije nacionalnog duha. Jer, upravo je ono što Njegoševski kod reflektuje zapravo ideološki sistem uspostavljen na kanonu herojsko-patrijarhalnog, to jeste specifičnog sociokulturnog modela plemenske Crne Gore, na jednoj, odnosno odraz društvene (istorijske, socijalne i kulturne) predajnosti koje je XIX vijek projektovao u kulturalno-memorijsku matricu. (Vukićević-Janković 2018: 49)

U okviru kulturalne matrice autorica tako identificira teme o kojima Njegoš piše: historija, narod, sloboda, žrtva, istina, dakle sve humanističke vrijednosti postavljenje u temeljima romantičarske nacionalne svijesti. Autorica ovim tekstovima daje novi zamah i piše:

Kulturalnomemorijsko promišljanje Njegoševog opusa mora obuhvatiti razmatranja na različitim nivoima, uključujući ulogu koju njegovi tekstovi i politička djelatnost imaju u okvirima formiranja nacionalne tradicije; odnos fiktionalnog diskursa prema nacionalnoj prošlosti; odnos književnog teksta prema kulturalnim konstrukcijama nacionalnog identiteta; razmatranje reprezentacijske uloge književnog teksta kao konstitutivnog dijela kulture u cjelini; problematiku kritičke i istorijske književne kanonizacije itd. (up. Kodrić 2012). U okviru takvog istraživanja, neponovljivost izrečenog dobija svoj puni smisao kroz mrežu odnosa prema jeziku, tradiciji, ideologiji, na čijim se presjecima projektuje mnoštvo simbola sličenih u matricu vanvremenih paradigmi, odnosno svih etičkih, estetičkih, poetičkih kategorija, ali i identitetskih obrazaca sadržanih u cjelokupnoj Njegoševoj ostavštini. (Vukićević-Janković 2018: 61)

Na isti način, baveći se semantičkim pitanjima autorica krajnje inventivno piše o Andriću u tekstu *Spacijalna semantika Andrićeve Proklete avlije*. Poetika prostora, ali i prostor u romanu je tema koja sa tek u nedavno vrijeme razmatra. Poetički prostor proklete avlije Vukićević-Janković razmatra u svim semantičkim potencijalima:

Obuhvatna značenjska ravan avlijskog konstrukta rasprostire se prostorno-vremenskim projekcijama, koje poprimaju psihološka, ideološka, socioantropološka, pa i fundamentalna značenja. U njihovoj osnovi stoji otuđenost, utamničenost, demonijastičnost, neumnitnost i konstantnost. Sam avlijski prostor se u svijesti personalnih medija doima kao postojanje svijeta izvan Avlije i svijeta same Avlije. U okviru takvog mikrostrukturnog sistema projektuje se čitav niz pravila, zabrana, ograničenja i frustracija, jer on funkcioniše kao ograđena semiotička konstrukcija, oštro pola-

rizovana u odnosu na ono što je moralo biti tamo negdje napolju. Takvo ustrojstvo teksta neprekidno podiže tenziju graničnog - između zatvorskih zgrada i spoljašnjeg svijeta, između svijeta izvan i svijeta iznutra, između svijeta prošlosti i svijeta sadašnjosti, između različitih segmenata prošlosti, između različitih kulturnih identiteta, između psihološki određenih identiteta. (Vukićević-Janković 2018: 66)

Na taj način se pokazuje kako se simbolički prostor zatvora ili proklete avlije može ugraditi u samo tijelo teksta i na koji način semantika tog prostora učestvuje u semantizaciji cjelokupne priče. Razgrađujući te modele priče u priči, ali i fenomena pričanja autorica nudi novi uvid u čitanje Andrićevog romana, i pokazuje na koji način se percipiranje prostora može dovesti u vezu sa konstruiranjem lika, ali i dalje, na koji način prostor određuje i sa fizičkog prelazi u metafizičko:

S obzirom na to da je granica svjetova osnovno tipološko obilježje avlijskog prostora, stavljanje čovjeka u interpoziciju aktivira čitav niz semantičkih konotacija, čime se značenjska ravan izmješta sa fiičke na metafizičku ravan. Upravo, socijalni, politički, ideološki, religijski, etički i estetički modeli svijeta pomoću kojih čovjek percipira stvarnost, gotovo uvijek sadrže prostorna određenja (bilo da je riječ o obliku vertikalne tročlane strukture koja se organizuje na osi gore – dolje, o obliku socijalno-političke hijerarhičnosti sa opozitnim odnosom vrha vlasti i nižih slojeva, o obliku ideološkog obilježavanja tipa lijevo-desno i sl.). (Vukićević-Janković 2018: 67)

No, da se ne kreće samo u osi semantičkih razmatranja književnog teksta, autorica nam pokazuje u radu *Estetika i poetika u Andrićevim Znakovima pored puta*. U ovom radu autorica „usisava“ polja savremene filozofije i estetike, pokazujući na koji način se Znakovi konstruiraju. Odmah na početku čitamo:

Mnogostrukost i mnogovrsnost gledišta i mišljenja - od psihologije i sociologije umjetnosti, preko istorije umjetnosti, pa do fiziofske estetike je ono što određuje karakter savremene estetike, ali i Andrićeve fragmentarne proze. Ne pripadajući ni jednom fiziofskom sistemu, ne insistirajući na oblikovanju u skladu sa bilo kojom estetičkom teorijom pojedinačno, Andrić je oblikovao samosvojnu poetsku estetiku, koja može da se podudara sa fiziofskoestetičkim stavovima i shvatanjima, da se ponegdje sa njima razilazi ili čak da anticipira premise pojedinih estetičkih teorija. Njegov estetski način slikanja i osmišljavanja svijeta utemeljen je u sistem binarno-opozitnih odnosa, kao i dualno postavljenim relacijama sa znakovima koji ga determinišu. (Vukićević-Janković 2018: 78)

Dakle, pokazuje se na koji način je danas moguće čitati Andrića. Iako su *Znakovi* fragmentirani, i samim time izazovni za kritičara, Vesna Vukićević-Jan-

ković daje čitav spektar mišljenja kako tim fragmentima pristupiti i kako ih književnokritički valorizirati. Mnoge od tih fragmenata autorica iščitava i dovodi ih u vezu sa naratologijom, estetikom, strukturalističkim binarnim opozicijama, ali i dualizmu svijeta i čovjeka u svijetu, pa čak i *igrom*. Ovo je samo jedan od putokaza na koji način se može razmatrati Andrićeva proza. Na kraju, sasvim u skladu sa svojim metodologijskim *credom* pluralnosti i otvorenih značenja i sama autorica zaključuje:

Dakle, 'Znakovi' se podastiru čitaocu kao neprestani i nepresušni izazov, zapravo polisemantična fragmentarna konstrukcija koja se, po prirodi stvari, opire konačnom dešifrovanju. (Vukićević-Janković 2018: 104)

Semiotičko razumijevanje književnosti pokazano je i u dijelu knjige *Semiotički prostori 'Kamenog spavača' Maka Dizdara*. Autorica nam „izlazi“ iz sigurnog polja proučavanja vlastite književnosti i kulture i razmatra jednog od kanonskih pisaca, odnosno pjesnika bosanskohercegovačke književnosti. Nakon što je pokazala na koji način se semiotika može primijeniti na djelima crnogorskih pisaca, erudističko razumijevanje naučnog polja semiotike je usmjeren na polje kamenog spavača i svim onim potencijalima u okvirima poetičkih, ali i intertekstualnih, pa i književnoteorijskih potencijala koje tekst zbirke „provocira“. Zato, odmah na početku teksta čitamo ono što će autorica do detalja razraditi:

'Kameni spavač' Maka Dizdara predstavlja snažno utisnut mnemonički znak u okviru bosanskog prostora i to, prije svega, zahvaljujući umrežavanju fenomena sjećanja kao dijela nematerijalne baštine sa realnim fizičkim prostorom, kao i po osobenom, stilski i sadržajno visokoestetski uspjelom poetskom tkanju. Ono što povezuje sve ove elemente u jedinstvenu cjelinu jeste fenomen stećka, koji transponovan u poetski oblikovan zapis pohranjuje elemente najrazličitijih vidova memorijalizacije u prostor kolektivnog pamćenja, kulturnog konteksta, kulturnog identiteta, ne dovodeći u pitanje estetsku vrijednost pojedinačnih ili zbirno sabranih poetskih jedinica. (Vukićević-Janković 2018: 108)

Nakon što obrazlaže mjesto i ulogu stećaka u kulturi Bogumila, autorica pokazuje na koji način se tekstovi sa stećaka, teme i motivi koriste u Makovoj poeziji, referirajući na relevantnu literaturu bosanskohercegovačkih književnih kritičara, (čime se autorica pokazuje kao poznavateljica savremene književne kritike u regionu), da bi na kraju, u skladu sa idejnom okosnicom cijele knjige zaključila da je Mak Dizdar: *postigao (...) rijetko snažnu integraciju činjenične i metasimboličke dimenzije, koja upućuje na neprekidno interferirajući, a time i gotovo neiscrpan semiotički prostor 'Kamenog spavača'.* (Vukićević-Janković 2018: 122), čime i budućim istraživačima Makove poezije daje jednu bitnu poveznicu i jedno bitno mišljenje o semiotici *Spavača*, čime direktno doprinosi budućem dijalogu o kritici Makovog djela.

Da je autorica naučno radoznala i da uvijek teži da čitanje autora o kojima se mnogo do sada napisalo, učini dodatno zanimljivim, pokazuje i poglavlje *Pekićev antropološki epos*. Književnost, kao i kultura, ali i umjetnost, pa i mnoge sfere društvenog života upravo svoj korijen mogu tražiti u antropologiji. Ovakav kulturni zaokret koji teži da primordijalno da odgovor na neka temeljna pitanja o smislu života, njegovoj opstojnosti i odnosima čovjeka sa drugim čovjekom, unutar vlastite kulture, ali i druge kulture može svoj korijen pronalaziti upravo o antropologiji. Otuda i autorica svoja zapažanja svodi na sam početak, jer vraćanje na početak stanja stvari, bitka, pojava, itd. upravo može biti polazišna tačka za kreiranje identiteta.

Traganje za suštinom humanosti, za čovjekovom misijom i položajem unutar univerzuma Pekić započinje u ravni koja odjeljuje mitološki i istorijski/naučni sistem mišljenja, predstava i saznanja, analitičkim pretakanjem čulno saznatljivog i intuitivnog na susstičućim ravnima linearno-ciklične narativne strategije i projektovanog kroz 'globalnu metaforu o istoriji vrste' (Pekić 1993: 23). (Vukićević-Janković 2018: 124)

Počinjući upravo sa mitom autorica razmatra *Atlantidu* i zaključuje: *U skladu sa sopstvenom poetičkom vizijom, Pekić polazi od uvjerenja da mit, odnosno remitologizacija mora ići ka svom izvoru, a ne pravolinijski (vektorski) kako to zahtijeva istorijski razvoj ljudskog roda. Istorija za Pekića predstavlja demonijastički konstrukt, koji omogućava zlu da se otjelotvori i ponavlja. (Vukićević-Janković 2018: 126)* Nakon toga slijedi dekonstrukcijsko čitanje Pekićevog djela.

U tekstu *Sedmi pečat Miodraga Bulatovića* interteorijskim zapletima autorica otvara mogućnosti novih čitanja Bulatovićevih romana. U detaljnom razmatranju analiziraju se humanističke vrijednosti i odnos spram sakralnog, vrši se semantička analiza teksta, ali se autorica služi i poststrukturalističkim teorijama, kao i naratologijom. Na taj način pokazuje kako se današnji tekstovi mogu čitati i iz kojih naučnih vizura im se može pristupati, a da to opet ostane u okviru jednog čitanja, odnosno da se tekst time ne iscrpi.

Studija o Danilu Kišu *Kišov pohod u sjećanje svijeta* na temeljit i sveobuhvatan način govori o njegovoj poetici, povezujući je sa sjećanjem i sa kulturom memorije. Naspram sumnje kao pokretača za znanjem stoje tekstovi koji su zapravo ogledalo jednog vremena i jednog sjećanja. Kiš uvezuje te tekstove i fragmente, nekad djelimično, nekad enciklopedijski i pokazuje nam kako je zapravo svaki tekst jedna vrsta konstrukcije. Tako Vesna Vukićević-Janković zaključuje:

U traženju mogućnosti da se rekonstruiše proteklo vrijeme i da se ožive zaboravljene istine, Kiš poseže za svjedočenjima, manje ili više podudanim, jer ono što se čini vjerodostojno takvo je samo zahvaljujući ugradivosti u kolektivnu memoriju. S obzirom na to da je sumnja osnovni uslov i pokretač u dolaženju do istina, a da se obje – i vječna sumnja i vremena istina, prepliću i izmiještaju

u stvarnosnoj fantastici Kišove naracije u knjizi 'Enciklopedija mrtvih', suočeni smo sa pozicijom da svjedočenje, predanje i pseudo-dokument služe istoj svrsi – da nam pokažu kako stvarnost zapravo odlikuje viši stepen fantastičnog nego što čovjek sam može da domisli. Najintenzivniji stepen razgradnje objektivnosti, pouzdanosti i vjerodostojnosti podataka jeste način na koji Kiš ironijski destruiira pouzdanost aparature karakteristične za dokazivanje istinitosnog i autentičnosti naučnog teksta, pri čemo su najeksplicitniji primjer upravo njegovo unošenje fusnote u 'Knjigu kraljeva i budala'. (Vukićević-Janković 2018: 164)

I to je poetski zaokret koji je postmoderna napravila. Dovodeći sve u proces sumnje i preispitivanja pokazala je da je zvanična historiografija još jedna u nizu priča i da je mogla i drugačije da se ispriča. Pri tome se fikcija i fackija miješaju, nad dokumentarnosti visi upitnik legitimnosti i autentičnosti, a male priče koje pripovijedaju o svijetu „odozdo“ izbijaju u prvi plan.

Izvjesta, gotovo olakšavajuća misao da i anonimni sastavljači Enciklopedije' mogu da pogriješe', prerasta u košmar iznadanog spoznanja da su realno opazive činjenice potkrijepljene i podacima koji su van mogućnosti ljudske spoznaje što povlači i jezovitost saznanja o mogućnosti panoptikalnog uvida u ljudski život. Na drugoj strani, otkriva se moć umjetničkog nagona da oslika čulno nesaznatljive segmente stvarnosti. (Vukićević-Janković 2018: 165)

I u nastavku studije o Kišu autorica, opet referirajući na relevantnu literaturu, otvara brojne teme. Ovakva kondenziranost naučnog diskurza može kasnije izroditi promišljanja i nove radove, pa je u tom smislu ova studija motivaciona za književne historičare i teoretičare.

Prije navođenja obimne literature i izvora koje je ova knjiga inkorporirala u svoj tekst je studija o Mirku Kovaču *Narativna legura Mirka Kovača*. I ova kao i studija o Kišu temeljito razmatra poetska načela romana, pitanja identiteta, naratološke elemente, ali i temeljito interpretira tekst. Autorica pokazuje koje su to intertekstualne strategije u romanu. I daje sasvim inovativna rješenja čitanja teksta, pa tako u *Zaključku* čitamo:

Ako pođemo od određenja da "modeli prostora postaju organizaciona osnova za izgradnju slike sveta – celovitog ideološkog modela koji je svojstven datom tipu kulture" (Lotman 289), vidimo da je završetak zapravo povratak na početak teksta: jer se u semantički determinativnom određanju prostora, vaspitavalište (iz kojeg je na početku pobjegla) i samostan (u kojemu mirno čeka kraj života) značenski poistovjećuju sa prostorom utamničenja. (Vukićević-Janković 2018: 198)

Knjiga *Izazovi savremenih književnoteroijskih perspektiva*, sastavljena od deset cjelina, predstavlja plod dugogodišnjeg naučnog bavljenja književnom teorijom i književnosti. Iako se radi o različitim piscima ono što uvezuje i predstav-

Ija koherentnost jeste način iščitavanja tih djela. Autorica nam je pokazala na koji način sa otvorenim značenjima možemo komunicirati i kako je to samo jedno u nizu čitanja, ali ujedno putokaz budućim teoritičarima i historičarima književnosti. Pri tome, Vesna Vukičević-Janković pokazuje kako ta čitanja ne moraju biti ograničena samo na jednu kulturu i književnost. Stoga je ova knjiga od izuzetne važnosti, jer pokazuje kako se koristiti savremenim književnim teorijama i kako ujedno očuvati tekst u okvirima interpretacije koja neće biti čisto teorijska. Autorica nam je pokazala tako, indirektno i mudro, koji su to izazovi savremenih književnoteorijskih perspektiva, a ujedno nam je otvorila put za moguća čitanja, što je uostalom i u podnaslovu njene knjige. U biti, ovo će biti obavezno štivo, ne samo za studente crnogorske književnosti i kulture, nego i šire, za studente književnosti u regionu, ali i one koji studiraju južnoslavenske književnosti na institutima slavistike u Evropi i svijetu.